

zeti identitás formálásában fontos szerepet betöltő narratívumokról. A monográfia egy olyan nemzet képét tárja elénk, amely nem dolgozta fel a múlt kudarcait és veszteségeit, a negatív eseményeket fenyegetésként éli meg, és védekezésként narratívájában a szerencsétlen körülmények, valamint a külső elnyomók áldozataként mutatja be önmagát. A múlt feldolgozatlanságára utal az is, hogy bár majdnem egy évszázad telt el a trianoni békeszerződés óta, a magyar narratíva nem tudott megküzdeni a tragédiával és feldolgozni a veszteségeket. Ugyanakkor az is fontos, hogy a narratívát az aktuális politikai-közéleti légkör is befolyásolja.

Kutatóknak, tanároknak és érdeklődőknek egyaránt ajánlom a könyvet. A kutatók számára naprakész szakirodalmi összefoglalóval szolgál a monográfia, egy olyan megközelítést mutat be, amely más mód-

szerekkel kombinálva a társadalomtudósok számára értékes információkat kínálhat a továbbiakban a nemzeti identitásról. A tanárok számára elsősorban a kötet által közvetített szemléletmód lehet hasznos, mely segít tudatosítani a saját szerepüket az identitásformálásban. Ezen kívül ajánlom minden érdeklődőnek, aki a magyar „néplélekről” szeretne tudományos igényű összefoglalót olvasni.

László János (2012): *Történelemtörténetek. Bevezetés a narratív szociálpszichológiába.* Akadémiai Kiadó, Budapest.

Dancs Katinka

SZTE Neveléstudományi Doktori Iskola,
PhD-hallgató

A filozófia modern értelemkeresése és műveltségterületekbe integrált oktatása

Michael Hampe Die Lehren der Philosophie (A filozófia tanításai) címmel megjelent könyvének már a címe is sokszínű jelentéstartalommal bír. Fő kifejezése, a „Lehre” egyszerre jelent tant, mércét, tanulságot, tanítást, tanoncságot, vagyis a tanulás útját. Akármelyik jelentést is választjuk a könyv vezérfonalának, mindegyik értelmezésnek megfelel. Tanulás abban az értelemben, hogy keresi, mi a célja, lényege a filozófiának, majd mikor megtalálja a direkt nevelői attitűdben és be is bizonyítja azt, akkor egy tanulási folyamat végére is ér könyvében.

A szerző véleménye szerint a filozófiának nem jóról és rosszról kellene szólnia, még kevésbé fogalomrendszerek vitáiról és vélemények vég nélküli ütköztetéséről, hanem egyéni élettapasztalatok és reflexiók vizsgálatáról, melyek a nevelés nemes eszménye körül forognak. Mi történe a világban, ha nem lenne filo-

zófia? A szerző könyve erre a kérdésre is megpróbál válaszolni: filozófia nélkül filozófiai reflexió sem létezne, hiányozna a nevelés köré csoportosuló élettapasztalatok filozófiai vizsgálata is.

A kötet kijelent, elbeszél és nevel a filozófia kontextusában: műfajilag bevezetés, kritika és utópia egyben. A kapcsolat filo-

zófia, nevelés és elbeszélés között bonyolult és tisztázatlan: Hampe arra vállalkozik, hogy a lassú és figyelmes olvasás végére e három tényező metszetének másfajta szemlélete alakuljon ki az olvasó fejében. Különbséget tesz a kijelentéseket hangzókat, doktrínér filozófia és a nem doktrínér, vagyis az elbeszélni és nevelni akaró filozófia között. A filozófia ennyiben számára tevékenység, aminek a nevelésben relevanciája, szerepe van. A nem doktrínér filozófia ugyan kritizálja a kulturálisan jelentős elbeszéléseket (pl. Biblia), de nem helyettesíti mással: e munka tétje, hogy olvasása végén megértsük, a filozófiának a végső értelme az, hogy reagálni tudjon a nagy narratívákra, hiszen ezek is élettapasztalatok gyűjteményei, melyek nevelő eszközök is.

Hogyan tud ezeknek a műfaji elemeknek, elvárásoknak egyszerre megfelelni ez a kötet? Tudatosan kapcsolódik a szókratészi attitűdhez, a nem kijelentéseken, hanem kérdésfelvetéseken keresztül tanítani akaró, nem doktrínér filozófia ideájához. Hampe egy olyan filozófiát kíván, amely elbeszél, akárcsak az irodalom, ennek megfelelően műfajilag sokszínű, de az irodalomtól a direkt nevelői attitűd különbözteti meg. A következőkben ennek a megközelítésnek néhány aspektusát vázoló fel.

Arisztotelész szerint a világ örök, Aquinói Szent Tamást úgy vélte, hogy teremtett. Descartes kijelenti, hogy két szubsztancia alkotja lényegét, viszont Spinoza

szerint egy. Kant vallja, hogy világos különbség van analitikus és szintetikus ítélet között, Quine kételkedik ebben és vitatja. Azonban vannak, akik elbeszélve reagálnak világunkra és nem kijelentve: Platón, Rousseau, Wittgenstein. Kijelentés, elbeszélés és nevelés viszonya azért is komplikált, mert a filozófiát nem lehet

úgy tanulni, mint a fizikát. Aki egyszer „beleágyazódott” Platón és Arisztotelész gondolatiba, annak újra kell tanulnia („át kell tanulnia”) látni a világot Rousseau vagy Spinoza szemén keresztül, s ez egyben átnevelődés. Ha ez a folyamat eredményes, akkor odáig vezet, hogy a világról másként gondolkodunk, beszélünk és egyszer talán másként is cselekszünk.

Funkciója-e egyáltalán a filozófiának a tanítás? – teszi fel a téziskérdést Hampe rögtön az első fejezetben. Ha igen a válasz, akkor a filozófia politikai és szociális dimenziójával is foglalkoznunk kell. Tud-e a filozófia az emberi létre

vonatkozó, lényegi, alapvető tanítást közvetíteni arról, hogy milyen minőségű életet élnek, illetve éljenek az emberek? Ez sokkal fontosabb kérdés Hampe szerint, mint bármelyik definíció vagy fogalomalkotás. Az emberi életre nemcsak a filozófia gyakorolhat tanító, nevelő hatást, hanem – többek között – a művészet és azon belül a költészet. Vannak filozófusok, akik egyben művészek is és vannak művészek, akik egyben filozófusok is. Szophoklész, Beckett, Proust és Celan nem úgy taníta-

Ahol a filozófia nem akar transzcendentális kijelentéseket tenni vagy érveket felsorakoztatni, ott deskriptív vagy normatív módon mutat be. A puszta leírás kommentár nélkül, befolyásolás vagy egyéni értelmezés, értékrend előtérbe helyezése nélkül az irodalomhoz közelíti a filozófiát. Az irodalomban arról van szó, hogy tapasztalatokat szóltattatunk meg, és ez válik a tanítás eszközüvé. A filozófia, ami a konkrétum leírását keresi, irodalommal (mikrohistóriával) lesz – így látja Hampe az összefüggést irodalom és filozófia között. A filozófiának köztes pozíciót tulajdonít a magyarázó tudományok és az elbeszélő irodalom között.

nak, mint a doktriner filozófia képviselői, azaz átértelmezett fogalmakon keresztül, hanem más módon: magán az elbeszélésen keresztül, náluk maga az elbeszélés válik tanítónak, kommentár nélkül.

Az önleírás, a saját élettapasztalat feldolgozása csak akkor hatékony, ha abból a romantikus zseni-gondolatból indul ki, hogy „én teremtem magamat”. Ahol a filozófia nem akar transzcendentális kijelentéseket tenni vagy érveket felsorakoztatni, ott deskriptív vagy normatív módon mutat be. A pusztán leírás kommentár nélkül, befolyásolás vagy egyéni értelmezés, értékrend előtérbe helyezése nélkül az irodalomhoz közelíti a filozófiát. Az irodalomban arról van szó, hogy tapasztalatokat szólaltatunk meg, és ez válik a tanítás eszközzé. A filozófia, ami a konkrétum leírását keresi, irodalommal (mikrohistóriává) lesz – így látja Hampe az összefüggést irodalom és filozófia között. A filozófiának köztes pozíciót tulajdonít a magyarázó tudományok és az elbeszélő irodalom között. Ezért lesz szerinte a newtoni természetfilozófia kísérleti jellegű, amiből végül a fizika születik meg, Hume embertanából pedig a pszichológia és a társadalomtudományok. Ezért csap át az ember konkrét, egzisztenciális élethelyzetének leírása Kierkegaard, Sartre és Camus esetében irodalomba. Összegezve: a konkrétum keresésének módja a kapcsolat irodalom és filozófia között.

Hogyan tudja megragadni a konkrétumot az irodalom és a filozófia, ha a világot keletkező és elmúló dolgok különálló folyamatokként értelmezzük? Az eszköz a nyelv lesz, de a nyelv maga egy konvencionális szabályrendszer, és nem alkalmas arra az elbeszélésre, amit Hampe szeretne. A hallgatással nem lehet tematizálni a valóságot – de az olvasóban felvetődik: mire véljük akkor Wittgenstein utolsó mondatát, miszerint amiről nem lehet beszélni, arról hallgatni kell? Wittgenstein fontos szerepet tölt be Hampe gondolkodásában, első mottója tőle származik: „a filozófia nem tanítás, hanem cselekvés”.

Így lesz azután Hampe értelmezésében Szókratész a „tisztá figura/ösalak”, mert benne manifesztálódnak a „nemkijelen-

téseket” tévő filozófiai tevékenység sajátosságai, ami egyenértékű a nem doktriner filozófiával. Szókratész nem hagyott hátra írásos formában műveket, írásban letisztult és kiművelt filozófiát, így tehát félúton helyezkedik el a hampe-i rendszerben hallgatás és megszólalás között, eszköze pedig nem kijelentés, hanem kérdés. Szókratész ezek szerint irodalmár volt, hiszen ő sem befolyásolta a befogadót, de az irodalmároktól eltérően gyakorolt hatást: nem tapasztalatokat mutatott be elfogulatlanul, hanem kérdezett. Mit szeretne akkor a filozófia, amit az irodalom nem mond el? Le lehet-e pontosabban írni a szerelem fenomenológiáját, mint *A csábító naplója* (S. Kierkegaard), *Az Ifjú Werther szenvedései* (W. Goethe) vagy az *Anna Karenina* (L. Tolsztoj)? Szükség van-e erre? Mi fogja akkor megkülönböztetni a filozófiát az irodalomtól? Hampe válasza: a direkt nevelői attitűd, amit a filozófia birtokol.

Hampe könyve olyan témákat érint, olyan gondolkodásmódot közvetít, amely támpontot adhat a magyar nyelv és irodalom, filozófia, etika, történelem és társadalomismeret tantárgyak integrációjához. Gondolatainak azért van igen nagy relevanciája, mert rámutat az irodalom és a filozófia határterületeire, melyek összefüzése kiválóan alkalmas a külső tantárgyi koncentráció megjelenítésére. Az irodalom és a filozófia hasonló fogalomhálójával dolgozik műfajok, stílusirányzatok terén, amelyben egy-egy mű értelmezése több aspektusból is megjelenhet, így érvényesítve egyszerre filozófiai és irodalmi szempontokat. A Biblia értelmezésénél, a művészet céljának meghatározásánál, a kultúra értékeinek fellelésénél is hasznát vehetjük egy olyan sokszínű értelmezési keretnek, amit a szerző kijelöl. Szerinte összeér az irodalom és a filozófia Victor Hugo *Nyomorultak* című művében is, így a regény hatékonyabban járult hozzá a társadalmi egyenlőtlenségek felismeréséhez és felszámolásához, mint egy filozófiai tan. Ugyanakkor Hugo sem írhatta volna meg a regényt filozófiai alapok nélkül. Nem minden osztály tantervében szerepel a *Nyomorultak* kötelező tananyagként, de

éppen ez az egyik lehetséges pedagógiai feladat: adaptálni a hampe-i gondolatot és megtalálni a saját környezetben azt a művet, melyen be lehet mutatni a társadalmi problémák, a művészet és a filozófia összefonódását.

Megmutatja e munka azt is, milyen pedagógusi hozzáállással tudunk úgy etikát, társadalomismeretet, történelmet, irodalmat és filozófiát tanítani, hogy egy tőről fakadjon a tantárgyak személete, de el is különüljenek egymástól, amennyire az éppen szükséges. A tantárgyak elkülönülésének feltérképezése maga a nevelés eszköze lenne. A jelentős narratívákra (pl. homéroszi eposzok, Biblia) adott válaszok mint a személyiségfejlesztés eszközei szervesen kapcsolódnak az alapvető tanári kompetenciákhoz. Hampe általános szinten is kifejti, hogy a filozófia oktatása nem egyenlő annak nevelő hatásával, mindig van benne egy személyes elem, részvétel. Ez a felvetés mindenképpen megfontolandó, főként annak fényében, hogy elfogadjuk, minden pedagógus saját személyiségével dolgozik. Találó hasonlattal él Hampe: egy úszást oktató órán nem állhat az oktató a medence szélén, és nem beszélhet arról, hogy a nagy úszók mit irtak le az ő úszási tapasztalatukról. A filozófia kánonjából nem tudjuk soha levezetni, hogy mit jelent a bölcsesség szeretete. Minden művet saját korából kiindulva szükséges értelmezni.

Hampe gondolatai a nevelés mibenlétéről, általános eszméiről és annak konkrét megvalósulásáról is megfontolandóak lehetnek. Gyakorlati szempontból főként a műveltségterületek és iskolai tantárgyak integrációjához, annak elvi megalapozásához ad hasznosítható javaslatokat, támpontokat. Könyve tekinthető útkeresésnek: a filozófia végső értelmét kutatja, illetve az irodalom és filozófia kapcsolatát járja körül, miközben nyelvelméleti kérdéseket is érint. Amennyiben elfogadjuk filozófiai felfogását, az nagy hatással lehet az általános pedagógiai módszerekre, a filozófiaoktatás irányadó elveire. Másképp kell oktatunk, ha elfogadjuk, hogy a filozófia kánonjából nem lehet levezetni a bölcsesség szeretetét, a filozofáláshoz hozzá kell adni személyiségünket, a nagy narratívákra adott válaszok a személyiségformálás eszközei. Megváltozik az irodalomoktatás is, ha elfogadjuk, hogy az irodalmat a filozófiától a direkt nevelői attitűd különbözteti meg.

Hampe, M. (2014): *Die Lehren der Philosophie*. Suhrkamp Verlag, Berlin.

Kiss Veronika

Motiváció Oktatási Egyesület
Pedagógus, mentor
(magyar és filozófia szakos tanár)